

govori za najtesnejšo zvezanost umetnosti v življenjem. Tudi umetnost ni absolutna — »onstran dobrega in zlega« — ampak je progresivna, t. j. odvisna od vseh ideoloških in socioloških sprememb. Tako je mogoče razumeti pojav, da smo v trenutku, ko se je spremenilo življenje sodobnega človeka in se nagnilo iz individualističnega in naturalističnega v socialno in religijozno doživljanje — da smo v tem trenutku mogli zaslediti tudi novo umetniško prizadevanje, pri katerem ne gre samo za »kako«, ampak tudi za »kaj«. To je nazor sodobne umetnosti, ki hoče biti resda še vedno »svobodna«, t. j. estetsko-avtonomna, vendar pa ne samo to, ampak organ živega življenja. Po tej svoji usmerjenosti je sodobna umetnost živo poudarjeno nasprotje umetnosti larpurlartizma, ki je poganjala iz naturalističnega življenjskega naziranja. To naziranje je tolmačilo življenje zgolj mehanično, zgolj v smislu animalično-deterministične človečnosti (*la bête humaine* — človek-žival!), nič pa osebno-duhovno, t. j. etično, socialno in religijozno. In vendar se šele na tej ravnini odgrne vsa globina človečnosti, ves njen duhovni smisel in lepota.

Dodati pa je treba, da danes pojmujeemo zvezo umetnosti in življenja organsko in sintetično in da odklanjamo kakor larpurlartizem tudi vsak utilitarizem, ki mu je umetnost edinole sredstvo, misel, tendenca pa poglavitno. Utilitarizem s svojo tendenčnostjo je umetnosti še bolj nevaren kot pa larpurlartizem. Umetnost kot estetičen pojav ima, kakor vsako življenjsko področje, svoje lastne zakone. Po teh zakonih umetnik-stvaritelj ustvarja umetnine-organizme, ali, v sodobni govorici, estetične like, ki nosijo zakon kvalitete v sebi, ne pa morda v vsebinskih, idejnih podlagah, v katerih spoznavamo umetnika-človeka, umetnika-osebnost. Ta idejna in življenjska usmerjenost ne odloča sicer kvalitete umetnikovega dela, pač pa je odločilna za njegov stil, t. j. način oblikovanja življenja. Stil nam posreduje umetnikovo osebnost v njeni svetovno nazorni usmerjenosti, to je v njenem celotnem duhovnem liku.

IVAN PREGELJ

OSEHLA SETEV

Za god svete Lucije, ki ga praznuje nekdanja cerkev svetega Mavra in nova fara na Mostu že od svoje ustanovitve v letu sedemnajst sto sedem in osemdesetem s posebnim cerkvenim sejmom ali »zimskim štmavrom«, je vabil župnik don Cesare de Senibus v gosti skoraj vse svoje bližnje duhovniške tovariše, gospode iz Tolmina, Volč, Podmelca, z Idrije pri Bači, iz Tolminskega Loma in s šentviške gore.

Bil je gospod de Senibus že peto leto župnik na Mostu, približno od tedaj, ko je bil v deželi izpodrinil še zadnjega župnika-domačina tujec.

Kakor don Cesare, so bili tudi njegovi gostje tujci, svojstveni po imenu in značaju: tolminski kaplan Claudio Portelli, volčanski fajmošter Ettore Bugatto, podmelški Mario Rossi, idrijski Romano Marangon, lomski Orlando Cavagna in šentviškogorski vikar Romildo Michelazzi.

Od desetih do poldne so bili gospodje pri cerkvenem opravilu, ki ga je don Cesare slovesno razvlekel. K maši je zbral kakor ob državnih slavnostih šolo in balilo, občinske može in uradne ljudi. Te in pevce je navadno vabil tudi h kosilu. To leto se je opravičil, da mu tesnóskromnega domovanja ne dovoljuje pogoščevati vseh svojih »ljubih prijateljev« hkrati z duhovniškimi, vnanjimi gosti. Oddolžiti se jim hoče prihodnjo nedeljo.

Župnikov izgovor s tesnim domovanjem je bil sicer jalov. Njegov stan je bil le še po imenu in nekoliko v temeljih prejšnje skromno tolminsko župnišče. De Senibus ga je bil, deloma na lastne stroške, ki je bil že z doma premožen, dal razširiti, dvigniti in preurediti po svojem okusu. Hotel je bivati udobno, pa tudi njegovi nenavadni ničemurnosti je tako prijalo. Znal je biti skopo zapet, kadar je izterjaval svoj delež, sicer pa bahaško gostoljuben, plemiško darežljiv. Dobro mu je delo, ko so mu prijatelji zrekli, da je »tolminski Medici«. Prav zaradi te svoje ničemurnosti je hotel biti za zimski štmaver dvakrat gostitelj. Kot tak bi mogel dvakrat streči svoji drugi nenavadni sli: kazati se duhovskim tovarišem duhovsko zgovornega in vedrega, posvetnim pa laskati in se razkazovati njim primerno.

Bil je po svoje lep človek, gibek in prebujén, primerno rejen, cvetoč. Znal je nastopati. Preden si je bil izbral duhovniški stan, je nekaj let pohajkoval kot razvajen in bogat mladič po različnih vseučiliških mestih. Bil je celó v Parizu, kjer je nekam čudno zbolel in se nato vrnil močno pobit. Ko mu je prav tedaj umrla še mati, ki je bil, kakor Italijani sploh, močno vezan nanjo, je stopil nepričakovano v bogoslovje, študiral, se dal posvetiti, pel novo mašo in začel svoje delo. Preprosti njegovi tovariši so verjeli, da si bo prislužil s časom duhovniška odlikovanja. On sam ni hotel o tem nikoli nič slišati. V tem oziru je bil pameten in nenavadno skromen. Gospodinjala mu je teta, ki je bilà kljub letom še vedno izvrstna kuharica, skromna, pristno dobra žena. Nesebično kakor mati je umela gospodinjiti župniku v prid, samostojno, po svoji razsodnosti. Temu primerno je bilo tudi razmerje med njo in njim: moral se ji je podrejati in navadno prav v tistem, kjer mu ni biló lehkó. Zato jo je znal ceniti, hvaležen ji pa ni bil. Imel pa je v hiši še neko drugo pomočnico, ovdovelo gospo brez otrok, Otilijo Zandonatijevo, ki jo je predstavljal za sestrično. Preden se je bilà gospa Otilija omožila, je služila za učiteljico. Ohranila je vse lastnosti tega stanu še v leta svojega zrelega vdovištva. Ne le, da je bilà lik bolno južnaške ženske, bilà je kar netečna, venomer zanesena, vihrava do skrajnosti. Prav taka je prijala otroško ničemurnemu župniku, ki je sicer ostrovidno znal presoditi, koliko velja teta in koliko gospa sestrična. Teti naproti se je čutil dolžnega, pri gospé Otiliji pa je mogel pričakovati hvaležnosti, da jo brez oklevanja redi in

prizna za dostojno v domačem gospodinjstvu. Bilà mu je prijetna, kar mu teta ni mogla biti, ta častljiva matrona s svojim prizanesljivim, a tudi v dušo prodirajočim pogledom. Ne, ne! Je biló že lepše imeti za zaupnico in prijateljico plitko, zato pa čutno bolj prebujeno vdovo, pa še zlasti, ko se je igrala, pozabivši svoje vdovištvo, kakor da je še kratkokrila in nevešča naivka. Mimo tegà je bila sicer tudi koristna: umela je urediti stanovanje, znala je občevati z ljudmi, s svojim pobožnim zanesenjaštvom v cerkvi pa je bilà preprostim ljudem kar v spodbudo. Ker je brala, je mogel župnik po mili volji krasnosloviti z njo. Tako je odkril v njej sebi »sorodno dušo«. Ko mu je padla nekega dne ničemurna misel v glavo, da bi pisateljeval kot »drugi Ovidij«, *Ovidio al Ponte*, in je svoje pisanje zamislil kot pisma, je prvo izpoved naslovil na ime gospe Otilije in si pustil nato ničemurno odgovoriti od nje. Tako je imel dvojno slast: mogel je basnati iz sebe in smel si je skozi usta gospé Otilije izražati zaupanje, občudovanje, grajo in hvalo in celó namišljene ženske skrivnosti. Tako je gojil župnik svoje duhovno prijateljstvo, dokler se ni nekaj zgodilo, česar gospod de Senibus poslej ni mogel več pozabiti...

Pred letom so mu bili namreč poslali za kaplana nekega Frančiška Mistruzzija. Mladi gospod, ki je govoril dobro slovenski, je bil pristno rovtarski v svojem nastopu. Kot takega ga je bil župnik na prvi pogled kar vesel. Menil je, da bo imel v službi človeka, ki je tudi duhovno preprost, vir simplex, ali kakor je gospa Otilija ugenila pomilovalno »ubožec in bebec v svojem Bogu«. Pa se je moral župnik že prvo uro uveriti, da je gospod Frančišek vse kaj drugega.

Pokroviteljsko ljubeznivo in gostoljubno ga je bil sprejel. Po obedu mu je bahaško razkazoval tudi svojo knjižnico, izbrano duhovno bogastvo svojega rodu: Danteja, Petrarko, Guarinija in Tassa in Bojarda, Alfierija in Goldonija, Pellicove Ječe, Manzonijska Zaročenca, Foscola, Leopardija, Montija, Prattija in Regaldija; Cantújevo Občno zgodovino, Maminianija in Marsellija...

Pa je tedaj nevljudno in nepričakovano segel kaplan med knjige, izvlekel eno, jo odprl, se neobzirno zakrohotal in bral:

»Ex libris rev. domini Caesaris de Senibus...«

»Kaj pa je to smešnega?« je vprašal osuplo župnik. Kaplan se je zresnil in mu molče prožil knjigo. Župnik je vzel. Tedaj je rekel kaplan:

»L' arte di prender moglie ... Mantegazza, pa v župnikovi knjižnici!«

Medlo se je skušal župnik opravičiti, da ne ve, kako je knjiga zašla med njegove, hude zadrege pa le ni mogel skriti. Ljuto je pozneje sodil kaplana:

»Facchino! Oduren si in sirov!«

In gospod Mistruzzi je bil v nekem oziru res oduren. Dober mesec pozneje se je zaupal župniku, da bo gospo Otilijo prav »po domače« spred spovednice spodil, če mu bo še kdaj hotela priti vanjo »ljubimkat«. Gospod župnik naj jo ljubeznivo opozori, naj ne dela javnega pohujšanja.

Mantegazze in tegà zadnjega gospod de Senibus kaplanu poslej ni mogel pozabiti. Znositi se nad njim ni mogel. Gospod Francišek je bil v svoji službi vzoren. Na župnikove opomine, naj bo tudi po zunanje nekoliko bolj izbran in ne tako nesrečno »tolminski«, rovtarski, se je samo smejal. Če se je samo smejal! Utegnil se je celó prebridko rogati: seveda, Castiglioniya da ne bere ne Macchiavellija; v Mantegazzo da je nekoč kot dijak pogledal. Zdaj ne bi več.

»Bebec v svojem Bogu,« je tedaj sodil gospod de Senibus pomilovalno in prezirno o kaplanu, mu zaprl svojo notranjost in nekam zavistno zlostno oprezoval, kako le teta ceni mladega duhovnika in mu zaupa neke svoje skrbi, ki jih njemu samemu ni nikdar razodela...

Ta dan, 15. decembra, ko je gospod de Senibus pospremljal svoje goste v župnišče iz cerkve, mu je bilo v nemajhno zadoščenje, da gospoda Mistruzzija ne bo pri obedu.

Župnikovi ženski sprejemate na vratih goste in jih pospremljate v sobo, kjer je pripravljeno za obed. Soba je prostorna, nekam zastarelo opremljena. Težko zatohlost diha; davno so tu usehnili tisti pristno domači vonji tolminskih župnijskih prostorov, ki so človeka sprejeli, ko je vstopil, kakor blagoslovljena kopel s svojo bridko čistostjo in preprostostjo. Župnik de Senibus je sobo nazval za »stajo dobrega pastirja«. Po sliki, ki jo je bil obesil na steno.

Izmed gostov je hiše najbolj vaje lomnjanski Orlando, poštenjak svojega rodu in lica: rad je in pije dobro, pa je zató družaben, neugnan kot burkež. S tem plačuje don Cezarju in njegovima ženskama gostoljubje, ki ga kaj pogosto išče, najmanj vsaj enkrat na teden. Vsakokrat, ko se zglesi, ima eno in isto domislico: iz Loma da je vendàr, kjer ni vode, pa mora zato na Sočo nositi v malin, in da je spet zadel svoj meh žita in bo počakal, dokler mu ne zmeljejo.

»Klanjam se, gospod Orlando,« se ga loti po domače gospa Otilija. »Ste spet v malin prinesli? Kar na ramenu ali z oslom? Kje pa Vam je meh?«

»Imam trebuh,« odgovori šaljivec.

»Sveti Bog,« kipi ženska, »kdaj boste postali dostojni in lepi!«

»Ljubek kakor sveti Gonzaga?« jo pači Orlando. »Mascalzone! Mai! Nikoli. Saj nisem gospod Cezare, hvala Bogu.«

Gospa Otilija glumi prisiljeno zadrego. Pred meseci se je bil zglasil gospod Orlando, ko župnika ni biló doma. Pa mu je sama postregla in mu delala družbo. Po svoje se je razvnela, brbljala zaupno in hvalila robotemu duhovniku, ki se je udobno krepčal in jo vljudno poslušal in celó podpihoval, kakó je gospod Cezar vzorno duhovski, prav zares od samega Boga v stan poklican, ves svetniški in nedolžen kakor otrok, pravi sveti Alojzij. Šaljivec Orlando si je to zapomnil pa ima svojo šalo, kar gospé sicer ni nevšečno.

»Mascalzone! Pa oltarčka še nimamo zanj? Ga nismo utegnili postaviti? Treba je bilo plesti gorkih nogavic blaženemu otročičku?«

»Molčíte vendàr, nemarnež,« se otesa ženska navidezno huda. »Vse vem, kako me opravljate, kamorkoli pridete. Zlorabili ste mojo zaupljivost, gospod Cezare sam že vedo...«

»Pa se mendà ni zato prevzel?«

»Hudobni ste.«

Orlando se smeje. Pristopi domačin; vpraša, kaj se neki spet prerekata, je po svoje dovtipen, navaja po evangeliju:

»Kakšni pa so ti pogovori, ki jih imata med seboj?«

»Tujec v Jeruzalemu,« pove gospod Orlando, »dokazujem gospé, da sem diabolus rotae. Pa noče verjeti.«

»Sveta Devica,« vrešči ženska, »nič ga ni sram. Kaj je zopet zinil?« Mirno podsmehljivo jo tolaži don Cesare:

»Nič hudega. Verjemite mu, četudi ne razumete. Zakaj zapisano je, da taceat mulier.«

Nekaj trenutkov pozneje so gostje sedli za mizo in se pripravili, da zajemó juhe. Kar plane domačin po koncu pa pomigne živahno gospé.

»Dovolite. Za enega niste pogrnili. Kje bo sedel gospod kaplan?«

»Gospod Miguzzi?« vzklikne gospa Otilija. Gostje v smeh, žena sprva osuplo, nato sproščeno: naj se gospodje le smejejo; vsemu se je privadila že, temu imenu se ne more. Gospoda Frančiška misli seveda. Pa se obrne h gospodu Cezarju: da ni pogrnila. Seveda ni. Saj je gospod Mistruzzi sporočil, da ga ne bo, da mora k bolnemu človeku. Župnik igra zopet osuplost, maje z glavo, da nič ne ve, a se nató udari po čelu in vzklikne:

»Nesrečni človek! Lasje njegovi rdeči pa pamet burjasta!«

Omenil da mu je, naj o priliki pogleda, dokler so še lepe poti, k pomejnikom nad Lazi. Sile pa da ni biló nobene. Pa ta človek mendà še prav slišati ne zna, bogve da je treba potrpeti z njim.

»Potrpeti!« pritrди gospa Otilija in se ne more premagati, da se ne bi spet razbohotila v svoji netečni gorečnosti. Ne, ne! Vljuden da ni gospod Miguzzi... gospod Frančišek, da je hotela reči, sicer pa ves po božji besedi, goreč, skromen in pobožen, bedak v svojem Bogu, kakor njegov patron sveti Asiški...

»Naš dobri bedak...«

»Prizanesite nam, gospa,« vzklikne don Cesare in jo rahlo potiska v kuhinjo.

Gospod Orlando, ki je medtem mirno použil svoj krožnik juhe, meni dovtipno:

»Bogoslovna žena! Prav gotovo bo vsakemu izmed nas zdela primeren svetniški priimek. Ugovarjam.«

Vidi, da gospa Otilija še ni odšla in vzklikne:

»Zapomnite si! Diabolus rotae sum. Zase vsaj ne maram svetništva.«

Da to vendar ni greh, žene svojo ženska, če je pa taka, da je vsa proč spričo hvaležnega spoštovanja do častitih gospodov, Kristusovih živih namestnikov...

»Ne quid nimis,« vzklikne don Cezare. »Gospa, ura naše beatifikacije še ni bila.«

Žena gre, a on svojim gostom:

»Deo gratias! Sed nunc et semper, gospodje, zajemimo po besedi apostolovi, ki pravi, da so jedi za trebuh in trebuh za jedi.«

»Še nisem bral,« meni nejeverno in resno gospod Orlando. Pa ga pouči mladi Tolminski z rahlim podsmehom, da slabo pozna svetega Pavla.

Mirno zajema gospod Orlando v drugič juhe pa najde pripraven odgovor:

»To je apostol, ki je učil, da ne zavezuj volu gobca, kadar mane.«

»Mendà,« potrди gladko in pikro de Senibus in je vesel priznanja, ki mu zaje v smehu vedrih gostov.

Nihče izmed njih ne opazi, da se je takoj nato nekam zamislil. Spominja se, da je nekoč kakor pravkar pozval goste, naj zajamejo, pa mu je nekdo bridko ubil ves dovtip, pripomnivši, da je Pavel zapisal za tistim o trebuhu še nekaj o nečistosti...

»Mistruzzi... bedak v svojem Bogu,« vstaja župniku žolč. »V svojem Bogu! Kaj še! V odurnosti svoji, gorjanec sirovi, rdečelasi fakin...«

Pa se umiri in mu je spet v veliko zadoščenje, da kaplana ni zraven. Ne bo oprezoval za vsako besedo, ne bo prestrezal vsakega dovtipa mimo vsake vljudnosti in dostojnosti. Gospod de Senibus mu sicer noče biti krivičen. V božjem imenu; gospa Otilija ga je prav krstila! Je bedak v svojem Bogu, le obziren ne zna biti, kar bi mogel in moral svojemu predstojniku naproti.

»Napuh!«

Tako sodi in občuti ničemurni človek in se v svoji čudno nezreli pameti in otroški zlosti ne vidi, da je zblojen in krivičen. Ne zaveda se, da je skrajno grdo naredil, ko je kaplana prav za prav z lažjo in zavratno poslal po opravku, ki ni človeška, marveč sveta, božja zadeva, znebil se ga pobalinsko in tudi norčavo obenem, ker bo Mistruzzi kaj lahkó ugenil, da ga je župnik nalašč poslal zdoma. Naj! si je sicer dejal, že ko je to reč zamislil; da bo že našel pravo besedo za opravičilo. Táko, da ne bo obžalovala, marveč udarila... V tem trenutku se de Senibus osvešča te svoje besede. Kako bo pokazal učeče na sliko Dobrega pastirja in spregovoril... glumaško sicer, govorniško večje, igravo, a bo slika, ki je lepa in slovesna, lepo potrdila, ker bo... molčala.

In duhovni čuti, da začénja vreti v njem objestna vedrost.

»Molčala, a prepričala,« golčí nehote, »kakor je že tolikokrat...«

»Zdaj jej, govoril nam boš, ko bomo siti,« ga pozove v vsakdanjost robati Orlando.

Gospod Orlando pozna župnika Cezarja, ve za njegovo ničemurno slabost, da rad govori in s tem razodeva svojo načitanost, da mendà prav zaradi te svoje neutošljive ženske slè rad vabi v gosti in zbira takó ob sebi potrpežljivih poslušalcev. Ker je mož veselega in robatega značaja, se tovarišu celó v obraz posmehuje, ga skuša pačiti, a se mu

zna tudi prikupiti. Ni gospod Mistruzzi, o katerem celó gospod Orlando ve, da ne pozna nobene šale. Kot razsoden človek in povprečno pravi duhovnik vendàr tudi sam večkrat majè z glavo, kadar se don Cezare, hlastajoč za čim močnejšim vtisom, spozablja in nedostojno evangeljske in obredne besede obrača v šalo in se neprevidno igra s takim, kar je drugim nedoteklivo in sveto. »Moj želodec,« je povedal o priliki meljušniku svoje mnenje odkrito, »prenese vse, da je le okusno in čedno. Ali pa si vsem všeč, ne vem. Gobezdaj, ko imaš samo mene, sicer pa se pazi.« »Et tu, mi Brute,« je tedaj potožil de Sedibus, a se vendàr poslej nekoliko krotil. Odvadel se popolnoma pa ni. Bolestno išče le novih domislic in je vesel Orlanda, ki je tudi to opazil in menil porogljivo, češ, da se don Cesare razvija...

Na mizo donášajo jedi, različno meso in ribe. Prav po predpisih izmenjuje gospa Otilija pribor in krožnike. Večina gostov takega sijaja ni vajena. Prav nobeden pa ne more presoditi, kaj bo še prišlo na mizo. Gostitelj je zrelo dostojen, je vljuden, a ne sili, kakor so manj olikani bahači navajeni. Še celó v svojih glosah je skromen. Eno samo je povedal, spet po Pavlu, da ni namreč vsako meso isto meso... da je drugo meso pri živini, drugo ptičje in zopet drugo ribje. Lepó naj si vzamejo od vsakega.

»Ali zopet iz apostola narodov?« vpraša gospod Orlando. Pokrovi-teljsko prikima de Cesare. Trpko ga udari Orlando.

»Toda po konkordanci, ki jo je sestavila kakšna kuharica.«

»Naravnost iz pisem vendàr,« se pravda de Senibus. »Mar ne slišiš, kako govori? Še govedine pa kuretine ne pozna.«

»Svinina mu je bila gotovo gnusna,« dopove Orlando, očitno dvo-umno in nekaj zlostno.

»Žid, kakor ga je Bog dal,« potrди prisotno don Cezare in obrne smisel pogovora v drugo smer. »Žid, sicer pa civis romanus — naš prvi véliki rojak.«

Pa si nalije vina in vstane, pozdravi goste in jih zahvali, da so se odzvali njegovemu povabilu in s svojo navzočnostjo povečali slovesnost njegovega farnega praznika. Ves srečen pa da je tudi, da jih more pod svojo streho sprejeti s skromnim gostoljubjem. Ni vabil posvetnjakov, kakor druga leta. Sam s svojimi da je hotel biti, da bi bilo slavje tem bolj ubrano. Saj god prav za prav ni samo njegov farni, marveč dru-žinski. Njegovi rajni materi da je bilo ime Lucija...

»Mascalzone,« mrmra gospod Orlando. »Prvič slišim.«

Uverjen je, da se de Senibus laže. A oni potrjuje in se razvnema v zgovorni besedi.

»Bila je žena svoje lepote, svoje dobrote, sveta žena. Gospodje! Napijati imenu farne patrone, bi biló nedostojno, nazdravljati spominu rajne matere pa je spodobno. Bog ji povrni! Blagoslovljen bodi njen spomin.«

Gostje se dvignejo in mu izražajo svoje sočutje. Gospod Orlando po svoje, s hudomušnim vprašanjem, ali je imel Cesare dvoje mater, česar drugi gosti ne umejo. Gospod de Senibus se ga vedro otrese:

»Tvojega somilja ne maram, gospod Orlando! Dokler te iz podsmehljivega pagana ne spreobrnem in krstim po zgledu naše gospé Otilije v kuhinji.«

»Držim,« se postavlja gospod Orlando, »krsti, birmaj, spovej in beatificiraj!«

»Veljá! Tvoje ime poslej bodi: diabolus rotae impius.«

»Amen,« se pokloni Orlando. Pa mine moža pri priči objest. Sede in pije hlastno. Sam pri sebi se kara in huduje na Cezarja:

»Pantalone netečni! Svojo trapasto igro uprizarja, se pači nedostojno in me je res pohujšal, preden sem se ovedel, da ga posnemam in bom gospodom krog mize v spotiko.«

Pomiri se, ko vidi, da so postali tudi drugi živahnejši, da niso nič opazili in da je gospod Cezare, hvala Bogu, že pri drugačni temi, da krasnoslovi igralsko zanosno, pridiguje nekam po svoje in mami s svojo izbrano besedo in drzno prijetno miselnostjo. Na sliko Dobrega pastirja kaže, jo oživlja in res pesniško tolmači.

»Slika, gospodje, saj je lepa, je umetnina. Nekoliko osladna sicer in preveč idilična. Dobri pastir je iz trnja zajel izgubljeno jarico pa jo vzel na svoje roke. Druga žival se mu je pa pritisnila ob noge, hvaležna mati, ki ji je dobroto storil. Otroško skromna misel, jelite? Ampak poedino, gospodje! Oči pastirjeve pogledajte! Ta brezupno dobri pogled, te ustnice! Te oči samo ljubijo in otevajo, te ustnice samo odpuščajo, sodile ne bodo...«

»Ne, gospodje! V tem sladkobnem smislu meni slika ne živi, je ne priznam za umetnino. Priznavam jo drugače. Zamislite se z menoj vanjo! Spregovorila nam bo nekaj več, kakor pa vidijo preprosti v njej, ki iščejo slabotni sebi samim v njej tolažbe, da so prav oni sami tista izgubljena ovca, ki jo je Pastir otel in da jim ta Pastir ne bo strog in pravičen sodnik... Preprosti tako. Bodi jim! Meni in vam spregovôri slika drugače! Meni je že in vam povem, kako. Nič drugega ne maram poslej videti v njej. To vidim: brezmejno žalostne Pastirjeve oči. Zakaj je žalosten? Doklej? Dotlej, kakor je povedal, da bodi en hlev, en pastir in en jezik...«

»En jezik, gospodje, v vsej tej deželi, naš, najlepši, jezik svetega Alighierija in brata siromaka Asiškega!«

»To se poslušá,« potrdi gospod Orlando, »ker nismo v cerkvi. Že v zakristiji, najljubši, pa ti bom diabolus.«

Sam pri sebi pa zaključuje robati poštenjak:

»Ne bom se branil. Bom jedel in pil, kar boš še dal, gospod Cezare; tebe pa ne bom preveč vneto poslušal. Te že poznam, da boš kaj kmalu prekipel.«

In gospod de Senibus res prekipeva. Ne stoji sicer in ne govoranči, a pripoveduje dovolj glasno, da morajo vsi slišati. Opravičuje se in hvali. Ne, ne! V Tolminu da gospodje še vedno niso popolnoma zadovoljni z njim, še vedno da čuje očitke, češ, da ni dovolj narodno goreč. Bog z njimi! Gospodje da ne razumejo, da katoliški duhovnik ne more streči

dvema gospodoma. »V šoli, gospodje, sem jim dejal, se podrejam vašim odredbam, cerkev pa je moja in tu sem pokoren svojemu Bogu in svoji vesti. Le ne dvomite, Bog bo blagoslovil moje delo, morda bom mogel prej izkazati večje uspehe tudi kot goreč rodoljub, kakor pa vi sami.«

»Kako pa to delaš?« vpraša gospod Orlando kljub svojemu prejšnjemu sklepu, da ga ne bo poslušal. Tudi drugi gospodje so radovedni. Vsi imajo namreč več ali manj podobne težave. Gre jim na vest.

»Spomnite se, gospodje,« govori de Senibus, »kaj piše evangelist Janez. Kadar pastir svoje ovce izpusti, piše, gre pred njimi in ovce gredo za njim, ker poznajo njegov glas. Za tujim pa ne pojdejo, ampak bodo zbežale... Umejete?«

»Mendà,« meni mrko gospod Orleans. »Le kako umeš ti, povej!« Pomilovalno se mu nasmehne don Cesare. »Umejem po besedi in delam. Tako, da nikjer ne pokažem glede jezika kakšne uradne strogosti. Nasprotno! Trudim se, da bi se vsaj za starejše čim bolj privadil njihovi govorici. Pridigovati jim seveda ne morem in so sami spoznali, da ne znam. Poskusil sem namreč. Pa je biló pravo pohujševanje. Nekaj sem povedal, le kaj, ne vem. Smejali so se. Drugič sem bil strašno dolg. Tretjič so po maši prišli, naj že mirujem. Nekaj mesecev smo se besedili sem in tja. Zdaj je v cerkvi, kar je mojega posla v njej, vse italijansko, pa tako, da nihče ni užaljen. Zdaj se smejejo samo še naši sami med seboj. Zaradi slovenskih napisov na stenah, da naj nihče ne pljuva po tleh, ker cerkev ni hlev. Umejó, da ne velja opomin njim.«

Glede petja, kako je? Vse v redu. Stane ga nekaj, ker za vse slovesnejše prilike vabi pevce k sebi. Druge zadeve? Pobožnosti? Vedno bolj enotno. Eno novotarijo so bili uvedli zadnji domači župniki. Na véliki petek glasno molitev pred božjim grobom.

»Z dobroto bom ljudi za to leto pridobil, naj molijo vsak zase potihó.«

In vzklikne odkritosrčno navdušeno:

»Saj so v resnici tako pokorni! Boljši so kot naši ljudje.«

»Mascalzone! Spakuješ se jim pa le,« meni togo gospod Orlando. »Ali se ne bojiš, da bo poslednje hujše kot zdanje, ko te spoznajo, da si po golobje krotek, a sicer kača?«

»Na tega tu gori se zanašam,« odvrne slovesno don Cesare in pokaže na sliko Dobrega pastirja. Pripoveduje:

»Biló je nekaj svojeglavih med njimi. Zaradi njih sem za tedne in tedne pustil v nemar vso čredo, pa jih zbiral prav pred to sliko. Pred to peščico sem bil tak, kakor sem prej povedal. Netečnost moje gospe sestrične je neznatna v primeri s tisto mojo brbljavostjo, ki sem jo razkazoval v tistih urah pred tistimi ljudmi. Nisem se potvarjal, le trudil. Gospodje! Ob sliki Dobrega pastirja, ob tej temeljni prisposodbi sem jim razodel svoj novi bogoslovsko-modroslovni sestav, tako, da bi mi mogli zaupati. Ne bom trdil, da sem bil nekoliko zahrbtnen. Obrnil sem namreč smisel podobe. Dobri pastir, tako nekako sem jim dejal, tu nad seboj da ga gledam vsak dan in prosim pomoči in razsvetljenja. Pa da vstajam vsak dan manj potolažen spod njega. Polašča da se me

obup, da mu nisem podoben, da sem nevreden in pogubljen. Toda v pohujšanje čredi da ne maram biti. In če ne morem pokazati svoje prave duhovniške ljubezni in pastirske skrbi do njih, naj me ne kolnejo, naj le molijo zame. Oni zame tako, kakor znajo, in jaz, kakor je mene mati učila. Umeli so. Zdi se mi, da me pomilujejo, da se jim smilim. Non sum dignus, a dosegel sem, kar sem hotel: pohlevni so. Prijatelji smo si... pa četudi le na temelju lepe laži, te slike tu, ki je sobi v okras in bi bila za cerkev, kakor je naš diabolus rotae prej povedal, neprimerna. Zdravi, prijatelji!»

Umolkne, pa spet oživi:

»Zdi se mi, da vas dolgočasim, gospodje, s svojimi izpovedmi. Smo pač netečni ljudje pri sveti Luciji na Mostu.«

Gospodje so vljudnejši kot lomnjanski Orlando in ga neprisiljeno zagotavljajo, da jih zanima, kar pove. Razvneó se v medsebojne pomenke o razmerah v deželi, vedó povedati to in ono, vsak po svoje. De Senibus izkorišča ta čas zopet zase. Toči jim vina in jih sili piti. Iz kuhinje jim postrežejo tedaj s sadjem in sladkim pecivom. Župnik sam pa nataka boljšega vina.

»Še ena bridkost pred zadnjim veseljem,« pove nato, »skrbljivosti naših žensk se bomo oddolžili. Pokličem ju.«

Gre in se vrne z gospo Otilijo in teto pa jima primakne stola. Teti je nekoliko nerodno, gospa Otilija pa je vsa srečna.

Ves položaj je nekam prisiljen. Župnikovi gosti, ki družbeno niso tako prožni, kot on sam, so očitno v zadregi, kaj in kako sedaj. Don Cesare sam mora slovesnost spraviti v tek. Vstane in pove, da se še enkrat zahvaljuje gospodom tovarišem, ki so se odzvali njegovemu povabilu za ta slovesni farni god. O spominskem dnevu svoje matere zdaj molči, kar opazi edini gospod Orlando, ki se nekoliko podsmehljivo nasmehe. Medtem don Cesare: Njihova zasluga je, da je bila cerkvena jutranja slovesnost zgledno lepa in vzpodbudna. Vse drugo ste prevzeli njegovi pridni in nenadomestljivi skrbnici na svoje rame. Hoče jima biti pravičen, prizná jima, da sta dale v tej tolminski Betaniji, kar sta zmogle: Marta, ki je skrbna in si veliko prizadeva; in tudi Marija, ki dvomi, da je kot župnijska kuharica svoj boljši del izvolila.

Njegova primera z Betanijo in Lazarjevima sestrama, domislica, ki se mu je kar takó vzela v misli in je zato ničemurno ponosen, ugaja, gane gospo Otilijo do solz in pokliče nared mudljive goste. Nazdravijo ženskama, volčanski Bugatto pa se dvigne in se zahvaljuje v imenu vseh navzočnih gospodov, nabreklo in plehko, kakor sodi don Cesare, najprvo gostitelju samemu, nato pa še ženskama. Ko je dogovoril, se dvigne še gospod Orlando in hoče biti šaljiv. Ugovarja, da se je gospod Bugatto oglasil tudi v njegovem imenu.

»Non sum infans! Ni mi potreba kakor dojencu pri krstu botra.«

Svoje priznanje pa da je že izpričal, ko je jedel za tri. Svojo hvalenost da pa šele bo: ko se spet oglasi mimogrede na svojih potih v malin...

Don Cesare čestita gospodu Orlandu. Otročje je vzhičen ob izvorni domisljici. Lomnjanski pa meni pikro, pokazavši z roko na domačina in navajajoč besedo Janeza Krstitelja:

»Fortior me est, cuius non sum dignus calceamenta portare.«

»Bog pomagaj! Kobilice pa menda niso tvoja najljubša jed?« se oglasi don Cesare in zbudi med duhovnimi, ki umejo, vesel smeh.

Gospá Otilija ni popolnoma zadovoljna z gospodom Orlandom. Dovtipnež, pričakovala je, bi se že bil smel tudi nje kako spomniti, pa se je ni. Kako neki! Lačni samopašnež! In kakor da ji Lomnjanski bere z obraza, kaj misli, se obrne h gospodu Cesarju:

»Za črno kavo boste poskrbeli ženski. Ti pa si obljubil še neko zadnje veselje. Nuj, postreži! Moj čas poteka.«

Z dobrohotnim nasmehom vstane teta. Gospa Otilija se še nekoliko oščaja, vzkipi nato nepričakovano, da je vsa srečna, in s čim da naj še postreže. Gospodje da so še lačni, tako malo so vzeli.

Gostje jo hite zagotavljati, da je bila postrežba knežja.

Tako najde žena zadoščenja, ki ga je iskala, gre. Gospod Orlando se nekoliko namrdne. Čuti vonj, ki se je ženska z njim prepojila. Zinil bi trdo, da smrdi za njo, pa se premaga in pove prizanesljivo:

»To ji bom moral povedati, da je okusna. Hudó da diši po jasmínu. Moja strežnica v Lomu pa poleti in pozimi po hlevu.«

»Jasmin pa hlev,« se nasmehne don Cesare, »čudno sozvočje. Pohujšal se pa menda nisi?«

»Non sum fortior te,« odvrne dvoumno Lomnján ...

Don Cesare mu ne ve odgovora, ni slišal. Naj mu oprostite za nekaj trenutkov, prosi in gre. Vrne se in ima močno knjigo v roki, jo položi na mizo in povabi gospode, naj pogledajo vanjo.

»Matrike,« meni prvi in drugi za njim potrde.

»Cerkovne knjige,« potrdi tudi don Cesare in se pokroviteljsko smehlja, ali nič ne opazijo.

»Skrbno si prepisal,« meni volčanski.

»Popačil,« vzklikne gospod Orlando. »Ali ne vidite, da je latinski del pustil, slovenski pa skrbno prevel?«

»In prevod uradno overoviti dal,« doda don Cesare.

»Stremuh,« se zasmehje gospod Orlando. »So te gotovo Tolminski močno pohvalili? Prav. Ko dobiš odlikovanje, nas spet povabiš na tako kosilo.«

»Ni radi odlikovanja, očitar diable,« odgovori don Cesare slovesno. »Zaradi tega v sliki!« In pokaže na podobo. »Da bo imel prej en hlev in vsa čreda en jezik ...«

»Mascalzone!«

Nekdo izmed gostov je medtem našel v knjigi droben zvešček, ga razgrnil in začel brati. Vljudno glumi presenečenje:

»To je pa spis. Novo zgodovinsko delo. ‚Cerkev sv. Lucije na Mostu. Pastirji pred menoj.‘ Geslo! ‚Ridendo dicam vera.‘ Čestitam.«

»Ridendo? Dvomim, da je smešno,« ugovarja gospod Orlando. Nato k domačinu: »Si ti pisal?«

»Morda pa samo prepisal,« se igra don Cesare.

»Čenče,« zareži gospod Orlando. »Beri, pravim! Saj že vidim, da je to tisto tvoje zadnje veselje, ki si ga prej obljubil.«

Pa spozná zdravi in robati človek, da ničemurni njegov tovariš ne prenese tolikega podsmeha in da komaj kroti svojo zadrego, ki je ves nesrečen, kakor razvajeno otroče, ki so ga vpričo ljudi posvarili.

»Kaj se boš kujal,« pogovarja zato, nič manj okorno, kakor je pravkar robato smešil. »Tolle, lege! Saj ti priznam, da si mojster. S tem, da sem ti nevoščljiv vendâr.«

»Ste čuli?« se obrne don Cesare k drugim gostom. »Torej z dovoljenjem častitega kuracijskega urada v Lomu, ki bajè neso osebno vsak teden na Most v malin.«

Pa ne seže po spisu, marveč stopi lagodno k omari in prinese iz nje tri zapečaćene steklenice na mizo.

»Mascalzone,« se široko dobrovoljno začudi gospod Orlando.

Vonj plemenito izbranega vina dahne po sobi.

»Kancone gospoda Ovidija na Mostu, berimo jih,« dvori Lomnjan.

»Conticuere omnes...« navaja Volčanski po Vergilu.

»Intentique ora tenebant,« se pošali Tolminski; »široko so usta odprli.«

»Brindisi,« napije gospod Orlando.

Srebrno zazvenijo čaše, obrazi so gostom kar pobožno vedri. In le gospod de Senibus je nekam nemiren, išče zmedeno po mizi pred seboj, lista po spisu in spregovori zdajci skoraj plaho, proseče:

»Ta spis, gospodje... Saj bi ga bil prav za prav lahko napisal gospod kaplan Mistruzzi...«

»Mascalzone!« zamrmra togo gospod Orlando in usahne. Nato pa plane nestrpno:

»Beri že, ali pa grem!«

Kaplan Francesco Mistruzzi hodi medtem samcat svojo pastirsko pot v hribe. V kolikor je razumel župnika, ga ni klical bolnik na smrt, marveč star človek; poslali so ponj pač zato, da bi zložneje hodil, preden zapadejo snegovi in postanejo poti spolzke in ledene. Kaplan se je spričo takega naročila nekoliko pomišljal, vzel nato samo štolo in se odpravil. Odrezal si je kos kruha in nekoliko mesa, napolnil si polno čutaro z vinom, potisnil brevir v žep, palico v roke pa hajdi.

Vreme je bilo lepo, dan tih in blagoslovljeno sončen, zadnja tolmínska jesen, ki še ne pozna hudega mraza. Jutrnja meglà se je bila v poldanskem soncu razredčila in razprostrla kot koprenast mrč. Kaplan je prešel nizko pod vasjo grozotni most čez Idrijco na levi breg in se vzpel v rahlem klancu v višino gornjega konca vasi. Pognal se je še za streljaj in obstal zasopel in že nekoliko uznojen na majhni ravnici, ki jo je imel noč in dan iz svojega okna pred očmi. Vedel je, da imenujejo

domači kraj Čelo, pa je ugibal brez vsake zle misli, kako bi to najlepše po laško povedal. Globoko se je oddahnil in se sproščeno ovedel, da ima najbolj nadležni del poti že za seboj: prvih pet sto korakov navkreber; kar je poslej, je užitek in slast. Sama od sebe se uravná noga v korak in pljuča po koraku. Rožni venec začneš moliti, takó da pridejo najbolj žalostne skrivnosti v strmce, hodiš, prideš, le ne taji!, preden si zbrano domolil. Tako je vajen gospod Mistruzzi hoditi v goré, z molitvijo, po prvih pet sto jalovih korakih, ki mu znoj odpró in nogé omajejo.

»Oremus! Molimo!«

Začel je, pa se pri priči pozabil. Stoji tik na meji med senco in soncem. Šest tednov ne bo poslej osvetilo te osojne poti in strmine. Tem lepše pa oblija svet onstran pred njim, spodnji in gornji konec vasi s cerkvijo, župniščem in šolo, iz sovodja in spodnjega konca vasi rastoči breg, ki se vzvrši v Kuku nad Miriščem, usahne v nizko sedelce s cerkvijo svetega Mavra in pokopališčem, pa spet zavalovi v višino, odkoder se rahlo spušča v položno polje prav do hriba Senice, ki rastè med Modrejem in Bačo in ima tudi pozimi svojih osem ur sonca. »Senica,« premišlja duhovni, »kako bi se neki to povedalo po naše?« Ne ugame, a ima lepoto razgleda v snegove visokih svetov v Pečéh, ki mu rastó izza vrhov Bučenice in Jalovnika: Krn, Bogatin, Škrbina, Vogel. »Bohinj in Slovenci,« mu gredó misli, »zemlja, jezik, kraj in Bog, kakor tu. Pa sva vendàr dva sveta, tu jaz, tam moj duhovni brat, kaplan, ki ima mórdà pa druge težave, če ne teh, kot jaz s svojim župnikom. Bog nas previdi!«

»Zdaj je sedel z gosti za mizo,« kar vidi duhovni gospoda Cezarja. »Naj mu tekne, naj imá svoje veselje! Saj vem, da mi privošči, naj hodim, ko on praznuje. Ubogi Cesare! Ko bi le vedel, kakó mi je ustregel! Ne ene, sto takih poti za njegovo pojedino!«

Pa se ove svojega posla in počne moliti in krene na pot po ravnem ob gradkó pokošenih in strmih senožetih. Kar srebrne so, sive od rose in rahle slane, ker ne more sonce do njih. Prijetno vzdrami potnika novi svet: macesnov log; ni še videl, ne ve še, da se to igličje otresa pozimi kakor drugo listnato drevje.

Tesnà stezica se odcepi navzgor preko lazov. Duhovni stopa zložno in moli: kako so Ga bičali, kako je kronan bil in nosil križ. Sapa mu hladi rosno čelo, prsi se širijo, vedno lepši je razgled. Stoji ob seniku; do vrhá je natrpan z dehtečim senom. Človeška slà obide potnika: legel bi in počival na gorkem. Saj bo naredil tako, ko se bo vračal.

»Slava Očetu in Sinu ... kakor je biló v začetku, zdaj in vekomaj ... Oče naš ...« Duhovni spè dalje in više. Sapa je močnejša, lovi se mu v obleko. Stezà se je zgubila, le še udolbene stopnje kažejo pot. Malo hodijo hribovci v dolino. Mravlje izbrusijo v enem poletju stezico, ti ljudje si je v sto letih še niso utrli.

Na položni ravnici stanujejo; dvoje sosedov drug nad drugim. Poleti jim je prijeto, vidi duhovni, toda pozimi! In kadàr zbole, kadàr so otročnice v hiši ...

Duhovni moli zadnjo skrivnost žalostnega dela: Ki je križan bil. Stoji pred prvo hišo, odpre in vstopi, pozdravi, a ne dobi odgovora. Premeri vso vežo, stopi v kuhinjo. Ognjišče je mrtvo. Odpre na desno v izbo; nikogar nikjer. Pač. Stara ženica ždi vsa na kupu za pečjo in zija osuplo, ostrmi in se zgane, da bi zlezla na tla.

»Sedite, kar sedite, mati,« jo hiti pogovarjati duhovni. A ženica, ki je prepoznala duhovnega, se je z medlim vzklikom spravila s peči in se mu zgrudila k nogam, ga ujela za roko in mu jo poljublja. Duhovni jo za silo ume, kaj brblja: Kam neki bo sedel, ko je vse umazano in da domači v meji listje grabijo in naj potrpi, da bo pred hišo stopila pa poklicala, če jo bodo slišali...

Duhovni jo pridrži in vpraša po bolniku. Ženica ne ve nič. Ali ni sama želela, naj pride? Ženica zmaje z glavo. Ali se ne bo spovedala? Spovedala? Ali je zato hodil gospod v goró? Debele solzé jo oblijo, vsa je zmedena.

»Kaj pa pri sosedovih?« vpraša duhovni.

»Pri sosedu,« ugiblje in potrjuje starka in gre vsa zmedena za duhovnikom, ki je odprl v vežo. »Pri sosedu so pa doma.«

Duhovni gre, se vzpenja še za streljaj više in se ozre. Pokima v pozdrav in zakliče. Vidi ženico, da stoji na vratih, se križa in je sklenila roke. Nato pa pogleda duhovni predse in spozna, da so ga opazili pred hišo, kamor je namenjen. Ženska stoji gori, dvoje otrok ima ob sebi. Pa so se ji zdajci roke povesele. Potegne otroka s seboj in izgine v hišo.

»Pomejniški hribovci, plašni kot koze,« pomiluje skoraj prezirljivo duhovni. »Še vrata mi bodo zaprli.«

Zaprla pač, zaklenila pa ni ženska. Duhovni potisne in vstopi. Nekod iz sajastega mraka mu udari na uho preglušljiv otroški jok.

»Kakor davkarja in biriča se me boje,« si ponovi duhovni in vstopi na levo. Bleda, slaba in vsa nemarna stoji pred njim domača žena. Otroka se ji skrivata za krilo in večeta. S težavo ju potolaži duhovni in vpraša, ali niso poslali ponj. Zmedeno odgovarja žena, da je odnesel mož mrlička že pred poldnem k fari. Kakšnega mrliča, poizveduje duhovni. Otroka vendàr, ki se je mrtev rodil, pripoveduje žena. Komu? hoče vedeti duhovni. Njej? Ženska v jok pa zopet, da ga je mož z odraslina fantoma odnesel k fari. Kaj pa so hoteli drugega? Saj še prav otrok ni bil, kepa mesa, a v posvečeno zemljo da je le moral.

»Pa kje je vendàr mati?« vzklikne duhovni hripavo. Mrtvo pokaže žena na vrata iz sobe. Duhovni jo potisne ob stran in vstopi. Ostrmi. Na siromašni postelji, na otroški, leži ženska, bleda, drobna, vsa plaha in slaba; samo velike otroške oči so je. Ni ženska, ni otročniška, na otroškem ležišču je še vsa otrok. In kakor otrok se joče nezadržano.

»Ne jokaj in se ne boj,« spregovori duhovni. »Kakó ti je ime?«

»Marija.«

»Pa koliko let imaš?«

»Šestnajst.«

»Šestnajst,« vzdihne duhovni in se ozre z nemim očitanjem po materi:

»Vaša?«

Žena prikima. Duhovni molči, trpi. Pristopi k postelji in se trudi, da bi govoril sočutno.

»Si slaba, je-li? Se bojiš, da boš umrla?«

»Nič se ne bojim,« odgovori otročnica skoraj trdo. Duhovni presliši njen jad.

»Ne bojiš se? Lepo. Vdano moramo sprejeti, kar pošlje Bog. Zato pa se gotovo kesaj in se mi boš lepo spovedala. Glej, oče pa mati sta poslala pome.«

Gleda, vidi, da mati zija in majè z glavo. Bolna pa kar na glas, da niso.

»Niste?« osupne duhovni pa si gre trudno z roko preko oči. Potem se mu ustnice skremžijo. »De Senibus,« se mu svita, »torej me je res brez naročila poslal! Da bi mu ne bil v nàpoto na gostiji.«

Premaga svoj jad, vprašuje ženo, kako da ni bolj pazila na hčer. Žena v solze, a mirno, da bo že hči sama vse povedala...

In nekaj trenutij pozneje otročnica pripoveduje. S svojimi leti je že iz laške šole, ume govoriti, da mati ne razume. Pripoveduje, kako se ji je zgodilo. O davkarju, ki hodi vsako leto, o nekem človeku z medlimi brki in sršočim pogledom. Psa da ima s seboj, in če hoče človek bežati, ga naščuje. Na samem da jo je zalotil pa vrgel po tleh, prejšnje leto za delopust tisto soboto pred belo nedeljo. Prstan da ji je nato dal, pa ga je vrgla v grmovje. Potem je pa zagrozil, naj molči, ker bo sicer dal očeta in mater zapreti. In je skrivala, dokler je mogla...

In zdaj da je vse povedala in da če bo umrla in če bi se morala pred samim Bogom spovedati, nič več da ne ve...

Duhovni molči, strmi mrko predse. Ne vprašuje več, vse mu je znano. Šele ko deklè zastoče, se ozre, stegne roko in poboža bolnico po čelu in medli ročici; tolaži jo in krepi, naj se ne boji, da je brez greha in da je vse Bog videl. Naj le vse odpusti in pozabi. In če ji ne bo bolje, ji bo sam poslal zdravnika, prijatelja takega svojega, robavsca, pa poštenega in naj se ga le nič ne boji. Kakor njemu samemu naj mu vse po pravici in brez strahu pove... Tako tolaži in so krog njega zbrani vsi domači. Mleka so mu zavreli, on pa je vzel svoj beli kruh in ga dal domačici za bolno hčer. Tudi svoje vino je iztočil v lončič, naj ga skuha za bolnico. Preprosto ga mora poučiti žena, da tako pitje ni za bolno. Zato ga popije sam. Nato vstane, izprašuje in izve vse natančno o otroku, ki so ga odnesli pogrebat, in se poslovi, vidi z veseljem, da je prišel kot tujec in da odhaja kot domač...

Ko pa je sam v hribu, mu zakipi besnost iz duše. Ustavi se in strese s pestmi predse, proti človeku, ki je prišel skrunit v deželo:

»Pes, ki si iz mojega rodu!«

Kaplan pozna uradnika, ki govori o njem. V kratkem času, kar slušbuje v gorah, je zdaj že v tretje izvedel za davkarjevo zločinsko pohotnost. Tudi drugi vedo. De Senibus, njegov župnik na primer, in

v Tolminu gosposka... ‚Kjer ni tožnika, ni sodnika,‘ da je menil de Senibus o priliki, se spomni kaplan, in mrmrá mračno, kakor zakletev:

»Nastavi svoj srp in žanji, ker prišla je ura, in žetev na zemlji je osehla...« Nato pa kipi južnjaško, na glas, s pestmi iztegnjenimi nad dolino in Tolmin:

»Tu je tožnik, gospodje. Francesco Mistruzzi mu je ime. Tožim. Sodite, kaznujte! Otroke jemlje in oskrunja, ni ne čeden ne čist. Gnijel! Mori! Tu tožnik, gospod de Senibus! V Vaši fari se to godi! Zatríte pohujševanje, čuvajte čredo, ali pa pojdite! Niste pravi!«

Pa splahne in se hripavo zasmee. Ove se, kako se mu je zadnjič godilo ob podobnem slučaju javnega pohujševanja. Neki gospod Mistruzzi?... Pa oblast da hoče tožiti, češ, da je slepa? Kdo pa je ta človek, ta bedak? Un slavo? Tujec? Mistruzzi — Meštrovíč?

»Mestrovíč...«

Neskončno tiho in trudno je dehnil duhovni svetlo ime, ne kakor iz grla in pljuč, kakor od srca. In nato hodi. Nima več ne sonca ne razgleda; vidi in išče nekam v temè in davnine, skuša spoznati in ujeti, ali se res spominja, ali pa mu je le iz sanj. Da je že materi iz nedrij pil to besedo, s katero govori s hribovci? Da je potem vse pozabil, a se nato vsem v začudenje kot dušni pastir zopet tako hitro privadil? Saj se je lahkó, če je le izgubil...

Ne najde, ne vidi določno. Še materi ne pozna obraza več. Nikomur tistih prvih ljudi ne vidi v oči. Ugasnili so, kakor mu je bil jezik, ki se ga je moral znova učiti...

»Ostanem, kar sem,« zaključí rezko, »Francesco Mistruzzi. A Mistruzzi ne bo krivičen!«

Bridkeje:

»Nisem don Cesare de Senibus.«

Da prevaja farne bukve, se mu je razodel pred kratkim in zijal, ko mu je kaplan odsvetoval, naj ne premika vdovinih mejnikov. Zdaj se plete duhovnemu misel dalje. Zdaj ume, kako da ga je njega samega neki uradnik v Tolminu vprašal, ali res išče slovenskim krajevnim imenom lepih italijanskih izrazov, pa nato pripomnil, naj se mu vendar smilijo ti zadnji mejniki slovenske besede...

»Gospod Cesare, torej celó ovajaš me?« zamrmra duhovni trpko, »Bog ne sodi ne meni ne tebi!«

Prišel je in se čudil. Mračilo se je, a on ni bil opazil. Vso pot je hodil v senci in žalosti...

Tisto uro je začel brati župnik de Senibus svojim gostom spis o svojih prednikih, duhovnih pastirjih pri Sv. Luciji na Mostu.

»Pastirji pred menoj. Poslušajte list in oznanilo,« je začel z neukusno naslombo na cerkveni običaj, »list in oznanilo, kakor se bere v letu 195 . za praznik svete Lucije. Zgodbe rodu pastirjev tolminskih, svetcev čredniških brez obstreta, triindvajsetih, ki so bili vsak po svoje bedaki v svojem Bogu... da bi jim pravičen bil...«

»Pači se,« občuti bridko Orlando, »in oponaša z glasom. Mene? Ne. Kaplana svojega Mistruzzija, moža, ki je vreden, pa ga ta meljušnik ceniti ne zna.«

Gospod Orlando se kroti. Ne mara biti nevljuden, pa je zato zahrbtno zlosten. Vino, ki ga je bil popil, mu je razvezalo to slabost. »Naj bere,« privošči škodoželjno, »mene ne bo pohujšal, sebi pa škodoval in ugled vzel s svojo zblojeno elokvenco. Nuj, carissime!«

Morda misli in čuti podobno še ta in drugi izmed gostov, tolminski morda in volčanski, podmelški nekoliko bolj sočutno, gospod s šentviške gore topó. Najbolj pravičen je gospod Marangon. S praznim nasmehom na obrazu prebavlja, zija debelo in bo zdaj pa zdaj zadremal...

»Primus fuit... prvi je bil Jernej Kozorog, božji Jakobinec imenovan,« bere don Cesare. »To ime se ga je prijelo, ker je svojim preprostim ljudem vsako nedeljo zopet iz leta v leto eno samo propovedoval. O zlobnem brezverstvu francoskih prekucuhov, ki so lastnega kralja na smrt obsodili in niti nežni kraljici niso prizanesli. To svoje sovraštvo naproti nesrečnim Galijcem je kazal tudi izven cerkve. Moril je kuharici peteline z lastno roko in jih vestno kot ljudi beležil. Včasih z medlim pomilovanjem kakor n. pr. sledeče: ‚Petelina bom obglavil. Je dobre pasme in priljuden pevec. Pod sekiro pa mora! Gallus est.‘ Koliko jih je tako giljotiniral, ni točno ugotovljeno. Zabeležil jih je sto šest in trideset. Pa se ne pohujšujmo! Kurjega britofa ni imel. Njegovih lastnih je biló le šestnajst. In šestnajst je biló tudi njegovih službenih let, šestnajst farnih in njegovih godov, ko je užival kuretino...«

Zgodba je celó gospodu Orlando všeč in ne skriva.

»Drugi,« bere gospod de Senibus. »Matej Zlatoper ali Preprosti. Človek brez zla, siromak in ubog na duhu kot tolminski sir. Ukradli so mu škornje in ker drugih ni imel, je šel in bos maševal.«

Gospodje se morajo smejeti. Bos duhovnik pred oltarjem je tolik, da so gostitelju brez pridržka hvaležni zanj. Njihovo priznanje predavatelja opaja. Sladko nedolžno kakor jutrnji nedorasli ministrant je zaspal gospod Marangon. Tudi on prija v svoji neprisiljeno zadeti vlogi.

»Zabavno,« se pogovarja gospod Orlando s sosedom Volčanskim, »toda noči se in... kaj je rekel, koliko jih je?«

»Tri in dvajset,« šepne gospod Bugatto.

»Ne vzdržim,« zarenči gospod Orlando. Gospodje se z medlim nasmehom spogledajo. Don Cesare ne vidi, bere dalje, bere z vedno večjim ugodjem. Hudič njegove zblojene sle, da bi govoril in govoril in se razkazoval brez konca, brez truda kar vso noč, ga žene in poja. Gostje so opazili, da ne bere več, da ima nekam na pamet. O tretjem, četrtem, petem in šestem. O sedmem, ki je bil Lukež Pervanja, glasovit kot pevec, da je s svojim glasom, če treba, vso cerkev prevpil, o osmem, Petru Skoku, ki je sam kuhal in pral, o devetem, ki so mu zrekli Galjot, ker je v vsaki pridigi tolminskih grofov biriče pačil pa kakor ti pred cerkvi-jo, v cerkvi na božjo tlako klical. O desetem, ki se ga je ime ‚obstetrix‘ prijelo, odkar je bil zapuščeno lajdro s ceste v hišo pobral, pa ji moral

ponoči, ko so jo bolečine obšle, lastnih srajc za povoje trgati. O enajstem, ki samo enkrat ni jecljal, ker se je vseh takih besed ognil, pa so ljudje mislili poslej, da je pridigal pijan. O dvanajstem, ki je bil Tomaž Rutar, Pulver und Blei, in se je ljudem postavljaj, češ, da jim v cerkvi s prižnice prav pove, kako morajo biti trezni, in zvečer, ko ga domov grede iz gostilne zanaša, na sebi samem svarilen zgled daje, kako ne smejo biti.

Tedaj se je odločno vzdignil gospod Orlando, naj gospod don Cesare prihrani kaj še za drugič. Da je že ves bolan od smeha in da ne prenese več, pa tudi da ne utegne več poslušati. Don Cesare ga prosi nekoliko potrpljenja.

»Scusi!« je Orlando trd. »Noč je. Že takó mi boš moral luč posoditi. Zdi se mi, da sem tudi preobilno naložil. Zanaša me kot tvojega Tomaža Rutarja.«

Tako se mu je posrečilo udobrovoljiti gostitelja, ki ga mučnejše prime, ko vidi, da sta se začela z Orlandom odpravljati tudi Tolminski in Volčanski. Pa opazi zdajci, da sta se celó Podmelški in gospod Michelazzi v šentviške gore, ki ju bo vendar prenočil, nekam potuhnila, šla molit brevir, kakor mu poveste ženski v kuhinji.

Zdajci vidi, da je sam v sobi s še enim, z Idrijskim, ki spi...

»Neotesanci,« vzklikne bolno in se podsmehljivo popači. Vidi: kazarcev izprazniti niso zamudili...

Pa seže po svojem spisu. Neka blodna objest se ga loti. Z govorniško kretnjo zgiblje roko proti sliki, iz katere ga gleda mirno sladkobni lik Dobrega pastirja.

»Ti pa jaz,« vzklikne. »Saj boš poslušal do konca? In ne zaspíš, kot je dobri Marangon, in ne pojdeš, kot je sirovec iz Loma, Orlando. Poslušaj!«

Govori, presliši, da je stopil v kuhinjo cerkovnik zaradi nekakega mrtvorojenega otroka, ki ga je treba pokopati. Gospa Otilija je odpravila cerkvenca, naj gre h kaplanu...

Don Cesare baja medtem iz svojih sveto nesvetih zapiskov. Podsmehovati se hoče, pa priča in oznanja blagoslovljene ljudi...

»Dvajseti... Alojzij Carli, ki je hotel postati slovenski Manzoni in Bulwer. 'Zadnje dneve mesta Ogleja' je napisal... Ubogi, ničemurni Tolminec. Manzoni ju se bližati!«

»Enaindvajseti: Janez Murovec, ki ga je velika vojska pregnala.«

»Dvaindvajseti: Jože Fabijan, ki ga je topovski strel ubil. Prej pa je v grmenju bitek živce popravil, da je spati mogel. Do vélike vojske ni. Opolnoči je vstajal gledat v cerkveni zvonik, ali zato ura ne bije, ker jo je cerkovnik naviti pozabil...«

»Triindvajseti... Zadnji. Ni pridigal, le jokal je še, le jokal...«

Zdajci usahne beročemu glas. Pa mu je tako, kakor da je utihnil nekdo drugi in mu utonil nekam v nepovratno. S tresočo se roko si seže duhovni preko čela in oči. Bleda se mu, nepoznana brljavost mu lega na ves obraz, nekaka zlostna krinka, ki ubija živce, jih mrtvi, da usihajo od tega vsi čuti, ušesa, oči, vonj. Nesrečni človek vendar vidi in sliši.

Obraz dobrodušnega gospoda Marangona se je izbrisal. Ob mizi pa stoji triindvajset senc brez obrazov in luči, nekaki mrtvi liki, kakor izrezani iz staroverskih portretov. Mrtvi, kakor so, je tudi njihova pesem, strašna prošnja iz matutina na veliki četrtek, tisto uro, ko je Juda svojega Učenika izdal.

»Bog maščevanja je Gospod, * Gospod maščevanja prosto dela.«

»Vzdigni se, ki sodiš zemljó, * daj prevzetnim povračilo.«

»Doklej, Gospod, se bodo ustili in hudobno govorili? * Bahali se vsi, ki počenjajo krivico?«

»Mar on, ki je uhó usadil, ne sliši? * Ali on, ki je okó naredil, ne vidi?«

»Gospod sodi misli človekove, * ničemurne so.«

In nato pada nad gospoda Cezarja kakor glas trombe, bije v oči, po ustih, v srce, da se stiska plaho, in v dušo, da koprni od groze.

»Gospodov Jakobinec!«

»Bosi pred oltarjem!«

»Galjot!«

»Obstetrix!«

»Pulver und Blei!«

Triindvajset imen:

»Slovenski Manzoni!«

»Janez Murovec.«

»Jože Fabijan.«

»Zadnji!«

In Jože Fabijan je svoje raztrgane prsi razgrnil in Zadnji je zajokal, kakor otrok... In nato gasnó, kakor so vstali...

Zmedeno išče duhovni na sliko k Dobremu pastirju, omahuje, se lovi bliže, trpi in išče tolažbe:

»Bodi jim pravičen! Nič drugače, moj Dobri...«

Pa ga vrže skoraj vznak. Podoba v sliki živi. Živi skrivnostno, do groze. Je obraz njegovega kaplana, gospoda Frančiška Mistruzzijsa...

»Ti? Ti?« se sprosti v duhovnem nekakšna blodna sla, sovraštvo in strah, odvrtnost, upornost, podsmehljivost, božjasten žolč.

A tudi slika ne molči. Govori venomer eno, po slovensko, zlostno, hladno:

»Cerkev ni hlev. Ne pljuvaj v njej!«

Gospod de Cesare čuti, da mora prevpiti in preglasiti odvrtnega, ki mu streže po duševnem miru. Ubiti mora njegov porog; kipi v besedi, ki se mu neugnano spočenja v blazno elokvenco iz vsega, kar je kdaj bral in ljubil, mislil, molil in pel v svojem jeziku. Govori iz Cantúja, govori iz Montija, govori iz Leopardija, iz Alfierija, iz Mamianija, iz Marsellija, Mantegazze...

Govori čudovito propoved o enem pastirju, enem hlevu in enem jeziku. Govori, se opaja iz ene besede v novo, vedno hitreje, vedno bolj blazno, božjastno.

Vstopil je kaplan Mistruzzi z ljudmi, ki jih je priklical gospod Marangon z župnikovima ženskama, vstopila sta gospoda, ki bi imela prenočiti v hiši. Gospod de Senibus ne vidi, ne sliši. Stoji pred sliko Dobrega pastirja, govori, kolne, bruha, besni...

Ujamejo ga v odejo in zvežejo. Govori. Govori vso noč, govori ves dan, vso noč, ves dan... vedno hujše pijan iz tega, kar ga je obsedlo, iz besede, ki jo je ničemurno preveč ljubil...

In ko so ga odvedli, se je vzhičeno obesila gospa Otilija zdravniku okoli vratu.

»Gospod doktor,« ihti. »Recite, potolažite! Ta blaznost, sveta je, verska...«

»Blaznost svetega Alojzija,« odvrne mrko vljudno zdravnik. A tega ne more odpustiti, da se mu je netečna baba okoli vratu obesila. Znesti se mora. Vidi kaplana, ki mu je prijatelj, pa meni drzko:

»Piši v matrike!«

»Zakaj?« vpraša kaplan.

»Progresivna!« veli zdravnik in gre. Duhovni stoji, je ves proč, kakor da je njemu samemu sodil zdravnik. Gre in razgrne knjigo in piše:

»Don Cesare de Senibus. Umrl za uljesom. Kakor je zapisano, da je odšel prvi angel ter izlil svojo čašo na zemljo in je nastalo hudó in boleče na ljudeh, ki so imeli znamenje zveri in so molili njeno podobo.«

Brez sočutja je nato pripisal:

»Bog mu bodi pravičen!«

MIRAN JARC

PLODOVI V VEČERU

Veliko jabolko solnce se spušča za daljnimi gozdi
 med dimom kresov. O, ognji za radost počitka,
 krotki zeleni, rumeni, rdeči plamenčki v vejevju,
 ki nad zemljo se poveša trudno od težkih sadov.
 Zdaj je prostorje že polno teles mirujočih v mračini,
 teles napojenih z zarjo davnih nemirov [nekoč
 viharni sokovi molčijo že vklenjeni v kroge oblik].
 Zdaj, zdaj se s hriba oglasil bo zvon in dan bo umrl.